

Н. С. Гаврилова: [за ред. М. К. Шеремет]. – К. : «Неопалима купина», 2006. – Ч. 1. – 360 с. 3. **Психолінгвістическіе** проблеми семантики / [под ред. А. А. Леонтьева, А. М. Шахнаровича]. – М. : Наука, 1983. – 285 с. 4. **Спирова Л. Ф.** Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи (1-4 кл.) / Л. Ф. Спирова. – М. : Педагогика, 1980. – 192 с. 5. **Шахнарович А. М.** Психолінгвістический анализ семантики и грамматики : На материале онтогенеза речи / А. М. Шахнарович, Н. М. Юрьева. – М. : Наука, 1990. – 166 с.

References

1. **Gerd A.** Morphemics and its relation to lexicology / A. Gerd // Questions linguistics. – 1990. – № 5. – s. 5-12. 2. **Warm up for 2-4** klasiv zagalnoosvitnih zakladiv for ditey iz serious torn down movlennya / V. Tishchenko, E. A. Danilavichyute, N. S. Gavrilova [za redaktsiyeyu M. K. Sheremet]. – K. : «Burning Bush», 2006. – Part 1. – 360 s. 3. **Psycholinguistic problems** of semantics / [za redaktsiyeyu A. A. Leontiev, A. M. Shahnarovicha]. – Moscow : Nauka, 1983. – 285s. 4. **Spirova L. F.** Features speech development of students with severe speech disorders (1-4 cl.) / L. F. Spirova. – M. : Pedagogy, 1980. – 192 s. 5. **Shahnarovich A. M.** Psycholinguistic analysis of semantics and grammar : On a material ontogenesis of speech / A. M. Shahnarovich, NM St. George. – Moscow : Nauka, 1990. – 166 s.

Received 27.01.2016

Reviewed 28.02.2016

Accepted 26.03.2016

УДК 376-056.36

І.В. Дмитрієва
dmitrievasgpu@mail.ru

КОМАНДНА ВЗАЄМОДІЯ ФАХІВЦІВ У ПРОЦЕСІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Відомості про автора: Дмитрієва Ірина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ Донецької області, Україна. Email: dmitrievasgpu@mail.ru

Contact: Professor Iryna Dmitriyeva, Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the department of technologies of correction and inclusive education

of State higher education institution "Donbas State Pedagogical University", Slavyansk, Donetsk region, Ukraine. Email: dmitrievsgrpu@mail.ru

Дмитрієва І.В. Командна взаємодія фахівців у процесі індивідуального супроводу дитини в умовах інклюзивного навчання. У статті висвітлено умови та шляхи підвищення якості навчально-виховного процесу дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзії, ефективність якого залежить від багатьох умов, в першу чергу, залучення необхідних різнопрофільних фахівців із метою вироблення загальної стратегії навчання школярів та забезпечення оптимальної корекційно-розвивальної складової цього процесу. Розглянуто коло питань стосовно напрямків роботи, функцій та соціальних ролей учителя, асистента вчителя, практичного психолога, соціального педагога, консультантів психолого-медико-педагогічної служби та керівництва школи. Розкрито способи організації командної роботи з метою створення умов для успішного навчання та соціалізації дитини, а також для максимального розкриття потенціалу її особистості.

Автор акцентує увагу на необхідності визначення умов створення своєрідної мережі підтримки, спільного пошуку ефективних технологій навчання дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзії, окремо зупиняється на необхідності удосконалення організаційно-дидактичних умов функціонування інклюзивного закладу. Розкрито сутність командного підходу до вивчення особливостей дитини з психофізичними вадами та організації її індивідуального супроводу, що сприяє консолідації зусиль для усвідомлення членами команди соціальних, навчальних, комунікативних потреб учня в їх єдності, колективній відповідальності за досягнення поставленої мети. Охарактеризовано особливості роботи шкільного консиліуму, де всі члени команди мають можливість активно взаємодіяти один з одним: визначати завдання, складати індивідуальний освітній маршрут дитини, вирішувати проблеми, які виникають у процесі навчання, прослідкувати динаміку розвитку дитини, спираючись на її портфоліо.

Окреслено варіанти співпраці асистента вчителя з різними фахівцями в галузі медицини, педагогіки, психології, а також з батьками. Розглянуто варіанти залучення до роботи шкільної команди фахівців із команди підтримки (спеціаліст міської психолого-медико-педагогічної консультації, корекційний психопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог та ін.), консультативна допомога яких сприяє створенню оптимальних умов для перебування різних за нозологією категорій дітей з психофізичними вадами в умовах інклюзивного навчання.

Ключові слова: інклюзивне навчання, діти з особливими освітніми потребами, індивідуальний супровід, команда фахівців.

Дмитриева И.В. Командное взаимодействие специалистов в процессе индивидуального сопровождения ребенка в условиях инклюзивного обучения. В статье освещены условия и пути повышения качества учебно-воспитательного процесса детей с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзии, эффективность которого зависит от многих условий, в первую очередь, привлечения необходимых разнопрофильных специалистов в целях выработки общей стратегии обучения школьников и обеспечения оптимальной коррекционно-развивающей составляющей этого процесса. Рассмотрен круг вопросов по направлениям работы, функциям и социальным ролям учителя, ассистента учителя, психолога, социального педагога, консультантов психолого-медико-педагогической службы и руководства школы. Раскрыты способы организации командной работы с целью создания условий для успешного обучения и социализации ребенка, а также для максимального раскрытия потенциала его личности. Автор акцентирует внимание на необходимости определения условий создания своеобразной сети поддержки, совместного поиска эффективных технологий обучения детей с ограниченными возможностями здоровья в условиях инклюзии, отдельно останавливается на необходимости совершенствования организационно-дидактических условий функционирования инклюзивного образовательного учреждения.

Раскрыта сущность командного подхода к изучению особенностей ребенка с психофизическими недостатками и организации его индивидуального сопровождения, способствующего консолидации усилий для осознания членами команды социальных, учебных, коммуникативных потребностей ученика в их единстве, коллективной ответственности за достижение поставленной цели. Рассмотрены особенности работы школьного консилиума, где все члены команды имеют возможность активно взаимодействовать друг с другом: определять стратегию, составлять индивидуальный образовательный маршрут ребенка, решать проблемы, возникающие в процессе обучения, отслеживать динамику развития ребенка, ориентируясь на содержание его портфолио.

Определены варианты сотрудничества ассистента учителя с различными специалистами в области медицины, педагогики, психологии, а также с родителями. Рассмотрены варианты привлечения к работе школьной команды специалистов из команды поддержки (специалист психолого-медико-педагогической консультации, коррекционный психопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог и др.), чья консультативная помощь будет способствовать созданию оптимальных условий для обучения различных по нозологии категорий детей с психофизическими недостатками в условиях инклюзии.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, дети с особыми образовательными потребностями, индивидуальное сопровождение, команда специалистов.

Dmitriyeva I.V. Team Interaction Of Specialists In The Process Of Individual Support of Child Under Conditions Of Inclusive Education.

The article deals with the conditions and the ways of improving of the educational process of children with special educational needs in terms of inclusion, the effectiveness of which depends on many conditions, primarily the involvement of necessary divers specialists in order to develop a common strategy for teaching pupils and to maintain the optimal correctional and developing component of this process. A range of issues concerning the areas of work, social functions and roles of a teacher, an assistant of a teacher, a psychologist, a social pedagogue, consultants of psychological, medical and educational service and school headstff is considered in this article. In this article it is disclosed the ways of organization of team work to create the conditions for successful learning and socialization of a child, and to develop the potential of an individual.

The author also pays attention to the necessity to determine the conditions of creating a kind of network support, a joint search for effective technologies for teaching children with special educational needs in terms of inclusion, and the high emphasis is placed on the need to improve the organizational and pedagogical conditions for the functioning of inclusive institutions. The gist of a team approach to the study of the characteristics of a child with mental and physical disabilities and her or his personal support that helps to consolidate the efforts of team members for the realization of social, educational and communication needs of the pupil, collective responsibility for achieving this goal.

The peculiarities of the work of school consultation are disclosed, where all team members have the opportunity to interact with each other, identify problems, make individual educational itinerary to a child, solve problems that arise in the process of learning, follow the dynamics of a child, based on her or his portfolio. The ways of cooperation of an assistant teacher with various experts in the field of medicine, pedagogy, psychology, and parents are outlined. It is considered the variants of the involvement of the specialists from a support team (a specialist of local psychological, medical and educational centre, a correctional psychologist and pedagogue, a specialist in the field of deaf-and-dumb pedagogy, a pedagogue in the field of blindness and education etc.) to a school team. Their consolations help to create optimal conditions for being of different categories of children with mental and physical disabilities under conditions of inclusive education.

Key words: inclusive education, children with special educational needs, individual support, team of experts.

Постановка проблеми. Освітні процеси, які сьогодні відбуваються в Україні, стають все більш індивідуалізованими, персоніфікованими і протікають іноді майже за власною освітньою траєкторією із залученням різноманітних ресурсів (навчальних, організаційних, технічних, матеріальних тощо). Це зумовлює нові вимоги до системи загальної освіти, зокрема, забезпечення не тільки рівного, а й, в першу чергу, якісного доступу до навчання у загальноосвітніх закладах дітям із психофізичними порушеннями, їх інтеграції у соціум.

Слід зазначити, що кількість дітей з особливими освітніми потребами, інтегрованих у масові школи, щороку зростає на кілька тисяч осіб. Цей процес законодавчо врегульований Законом України «Про внесення змін до законодавчих актів України з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» (6 липня 2010 року № 2442). Згідно цього законодавчого акту внесено зміни до Закону України «Про загальну середню освіту», де передбачено функціонування спеціальних та інклюзивних класів для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах та створення навчально-реабілітаційних центрів для дітей із складними вадами розвитку. Інакше кажучи на сьогодні поруч із розгалуженою мережею спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів все більшого поширення набувають загальноосвітні навчальні заклади із інклюзивною формою навчання.

У силу зазначених обставин гостро постає питання залучення і підготовки фахівців, готових до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії, оскільки забезпечення індивідуального супроводу цих дітей відповідними спеціалістами є неодмінною складовою інклюзивної форми навчання. На важливості цього питання наголошує ряд нормативно-правових актів, проте досі відсутній технологічний механізм надання таких послуг. У зв'язку з цим, для досягнення суспільно й індивідуально значимих результатів у цій галузі дуже важливими на сьогодні є питання залучення міцного кадрового потенціалу системи як спеціальної, так і загальної освіти, та розробки моделей взаємодії між фахівцями загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів для ефективного використання такого потужного ресурсу, що сприятиме розвитку інклюзії в Україні.

Метою дослідження є висвітлення питання впровадження командної взаємодії фахівців у процесі індивідуального супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Безперечно, успішність розв'язання завдань інклюзивної освіти залежить від багатьох умов, в першу чергу, залучення необхідних різнопрофільних фахівців із метою розробки стратегії навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах

інклюзії, серед яких визначаємо вчителя, асистента вчителя, практичного психолога, соціального педагога, учителя-дефектолога (учителя-логопеда), керівника навчального закладу. Тобто у загальноосвітньому навчальному закладі має бути створена команда індивідуального супроводу дитини, мета роботи якої полягає в опрацюванні ефективних технологій її навчання.

Поняття «команда» розглядаємо як групу індивідів, людей-однодумців, що для досягнення певної мети координують свої взаємодії, трудові й інтелектуальні зусилля. Підкреслимо важливість цієї концепції поняття «команда», яка ґрунтується на єдності й спільному баченні стратегічної мети та колективної відповідальності за її досягнення. Командний підхід в інклюзії сприяє системній інтеграції професійних зусиль для усвідомлення всіма членами команди потреб учня з психофізичними порушеннями в комплексі, а не лише під кутом зору окремого фахівця, та для більш ефективної реалізації його соціально-психолого-педагогічного супроводження.

Результативність команди інклюзивного навчального закладу характеризує низка ознак, як-от: спільна діяльність; спільні завдання; спільна відповідальність; розподіл обов'язків; особистісна неформальна взаємодія; взаємодоповнюючий (за професійними та психологічними характеристиками) склад учасників команди; участь усіх учасників команди у напрацюванні рішень; взаємний вплив; стосунки, побудовані на довірі.

Аналіз науково-педагогічної літератури та освітньої практики свідчить, що команда індивідуального супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання має трьохрівневу структуру:

1. Команда на рівні класу (учитель, асистент учителя, батьки, дитина).
2. Шкільна команда (працівники школи, які долучаються до вивчення особливостей розвитку дитини і подальшого її супроводу).
3. Команда підтримки (додаткові фахівці, які не є працівниками школи).

Отже, у процесі вибору індивідуальної освітньої траєкторії кожного учня з особливими освітніми потребами та її практичного впровадження, на нашу думку, мають враховуватися рівневі особливості, основні функції кожного суб'єкта командної взаємодії та взаємозв'язки між командами на кожному рівні.

Важливим напрямом реалізації командної взаємодії фахівців в умовах інклюзивного навчання є діяльність асистента вчителя, основні завдання якого полягають у забезпеченні особистісно орієнтованого спрямування навчально-виховного процесу, участі у розробленні й виконанні індивідуальних навчальних планів та програм, адаптації

навчальних матеріалів з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей із особливими освітніми потребами. Аналізуючи діяльність асистента вчителя, можна окреслити основні його функції: організаційну, навчально-розвиткову, діагностичну, аналітико-прогностичну, консультативну. При цьому ці функції асистента учителя є лише орієнтиром при складанні посадової інструкції, посадові обов'язки мають визначатися, виходячи із необхідної допомоги дитині з особливими освітніми потребами. Кожна така дитина має певні особливості й потреби, на які зосереджена увага фахівців шкільної команди. Група фахівців визначає, якого супроводу потребує саме ця дитина і якої допомоги асистента вчителя. Через те, на визначення обов'язків конкретного асистента вчителя впливають такі чинники, як потреби учнів, потреба вчителя в інформації про дитину та особливості організації навчально-виховного процесу в класі з інклюзивним навчанням.

Зазначимо, що у процесі командної взаємодії фахівців в умовах інклюзії вагома роль покладається на практичних психологів та соціальних педагогів, які здійснюють психологічний та соціальний супровід дитини з особливими освітніми потребами, й обов'язки яких чітко визначені у Додатку до Листа МОНмолодьспорту від 26. 07. 2012 р. № 1/9-529 «Психологічний і соціальний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання». Як засвідчує даний документ та практичний досвід фахівців навчальних закладів, алгоритм діяльності практичного психолога і соціального педагога в умовах інклюзивного навчання включає:

- 1) ознайомлення з особовою справою дитини, історією та особливістю протікання захворювання, співбесіду з представником психолого-медико-педагогічної консультації;
- 2) бесіду з дитиною та її батьками з метою визначення рівня можливостей дитини (самообслуговування, спілкування, пізнавальних можливостей, самоконтролю поведінки, емоційно-вольової сфери тощо);
- 3) оцінку освітнього середовища, визначення його відповідності до потреб і можливостей дитини; психолог надає пропозицію щодо здійснення організаційних, функціональних, методичних змін;
- 4) вивчення індивідуальних особливостей та психічного розвитку дитини;
- 5) проведення психолого-педагогічного консилиуму з метою розробки індивідуальної програми розвитку;
- 6) проведення зустрічі з батьками і учнями класу (школи), педагогами з метою формування їх психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами;
- 7) проведення психокорекційної роботи з метою розвитку потенційних можливостей дитини та відповідного формування її особистості;

8) відстеження соціально-психологічного клімату в колективі та статусу дитини в групі;

9) сприяння соціальній інтеграції дитини: залучення в позакласну і позашкільну діяльність;

10) моніторинг рівня адаптованості й інтегрованості учня, адаптація відповідних індивідуальних програм, планів.

У ході реалізації командної взаємодії фахівців важливою є діяльність консультантів психолого-медико-педагогічних консультацій, висновки яких про особливості психофізичного розвитку дитини, рекомендовану навчальну програму, необхідність супроводу асистентом учителя за умови інклюзивного навчання, необхідність корекційно-розвивальної роботи, визначення кількості корекційних занять на тиждень, надається при вступі дитини до школи у встановленому порядку. При цьому, слід зазначити, що ПМПК є складовою команди підтримки, оскільки діяльність її обмежується лише діагностичною функцією. ПМПК тісно співпрацює з навчальним закладом, надаючи консультативну допомогу фахівцям, які продовжують процес вивчення індивідуальних особливостей, можливостей та труднощів дитини у навчанні.

Однією з умов успішної реалізації системної взаємодії шкільної команди та команди підтримки є залучення фахівців системи спеціальної освіти, фахівців закладів медико-соціальної реабілітації, діяльність яких має бути сфокусована як на подолання наявних труднощів в учнів, так і на надання системи спеціальних знань педагогам, щоб уникнути цих труднощів. Така співпраця фахівців має бути зосереджена на оптимальному співвідношенні цілеспрямованих професійних впливів з метою удосконалення умов впровадження інклюзивних підходів.

Координує роботу всіх компонентів командної взаємодії представник адміністрації навчального закладу, зокрема, директор школи, який потім може делегувати ці повноваження заступнику і долучатись до засідань команди у разі необхідності.

Висновки. Результативність інклюзивного навчання підтверджує необхідність залучення різнопрофільних фахівців із метою вибору індивідуальної освітньої траєкторії дитини з особливими освітніми потребами та забезпечення оптимальної корекційно-розвивальної складової навчально-виховного процесу. Загальноосвітня школа повинна й може у повній мірі реалізувати принцип особистісно зорієнтованого навчання дітей із психофізичними вадами, що розширює їх можливості у процесі інтеграції у суспільство. До того ж командний підхід в інклюзії забезпечує єдність і цілісність усіх зусиль, необхідних для реалізації основної її мети – включення кожної дитини в освітній простір.

Список використаних джерел

1. **Закон України** «Про внесення змін до законодавчих актів України з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу» від 06.07.2010 № 2442 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2442-17>. 2. **Закон України** «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 № 651 Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15.08.2011 № 872 [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-D0BF>. 3. **Інструктивно-методичний лист** Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 18.05.12 № 1/9-384 [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29627/. 4. **Інструктивно-методичний лист** Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» від 25.09.2012 № 1/9-675 [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/32125/. 5. **Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України** «Щодо введення посади вихователя (асистента вчителя) у загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням» від 28.09.2012 № 1/9-694 [Електронний ресурс]: Режим доступу: mon.gov.ua/img/zstored/files/1_9-694.doc. 6. **Інклюзивне навчання: досвід упровадження** / [упоряд. – А. Колупаєва]. – К.: Шкільний світ, 2015 – 200 с. 7. **Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практичне посіб.** / [Тім Лорман, Джоан Деспелер, Девід Харві]; пер. з англ. – К.: – СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.

References

1. **Zakon Ukrainy** «Pro vnesennia zmin do zakonodavchykh aktiv Ukrainy z pytan zahalnoi serednoi ta doshkilnoi osvity shchodo orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu» vid 06.07.2010 № 2442 [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2442-17>. 2. **Zakon Ukrainy** «Pro zahalnu seredniu osvitu» vid 13.05.1999 № 651 [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: 69Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh» vid 15.08.2011 № 872 [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-D0BF>. 3. **Instruktyvno-metodychnyi lyst** Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy «Orhanizatsiia inkliuzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh» vid 18.05.12 № 1/9-384 [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29627/. 4. **Instruktyvno-metodychnyi lyst** Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy «Shchodo posadovykh obov'iazkiv asystenta vchytelia» vid 25.09.2012 № 1/9-675 [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu:

http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/32125/. 5. **Lyst Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy** «Shchodo vvvedennia posady vykhovatel'ia (asystenta vchytelia) u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh z inkliuzyvnyim navchanniam» vid 28.09.2012 № 1/9-694 [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: mon.gov.ua/img/zstored/files/1_9-694.doc. 6. **Inkliuzyvne navchannia**: dosvid uprovadzhennia / [uporiad. – A. Kolupaieva]. – K.: Shkilnyi svit, 2015 – 200 s. 7. **Inkliuzyvna osvita**. Pidtrymka rozmaittia u klasi: prakt.posib. / [Tim Lorman, Dzhoan Deppeler, Devid Kharvi]; per. z anhl. – K.: – SPD-FO Parashyn I.S., 2010. – 296 s.

Received 20.02.2016

Reviewed 21.03.2016

Accepted 27.03.2016

УДК 376. 1: 616.28 – 008.14

О.І. Дмитрієва
dmitroxana@rambler.ru

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Відомості про автора: Оксана Дмитрієва, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. E-mail: dmitroxana@rambler.ru

Contact: Oksana Dmitriieva, PhD, Profesor of correctional pedagogy and inclusive education department of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. E-mail: dmitroxana@rambler.ru

Дмитрієва О.І. Дослідження проблеми формування правосвідомості особистості у спеціальній психолого-педагогічній літературі. У статті автор висвітлює результати дослідження проблеми формування правосвідомості особистості у спеціальній психолого-педагогічній літературі.

Автор наголошує на важливості розглянути питання формування правосвідомості особистості у його історичному розвитку, що дасть можливість на науковій основі виявити джерела даного явища, головні етапи його розвитку і на основі цього визначити його сучасний стан, роль і місце у суспільному житті.